

ВИЗНАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В ЕКОНОМІЦІ

Порушуються проблемні питання наукового забезпечення управління економікою України та підвищення рівня визнання і оцінки результатів наукового пошуку в економіці

Ключові слова: наукові дослідження, управління економікою, економіка України

Постановка проблеми. Динамізм суспільно-політичних та соціально-економічних процесів в Україні і світі вимагає швидкого реагування на зміну і виклики для адаптації та активної участі у цих процесах як окремої особи, так і економічних систем всіх ієрархічних рівнів. Узагальнені оцінки такої адаптації показують, що у багатьох випадках реальна практика поведінки державних і підприємницьких структур здійснюється без відповідного наукового забезпечення, частіше на основі "сліпого" копіювання зарубіжного досвіду, або на корпоративній змові чи інтуїції. Якщо пристосовані до зарубіжних аналогів системи, положення, механізми менеджменту та державного управління стали більше зрозумілими для міжнародного ділового партнерства, то їх дієвість і ефективність для досягнення системних цілей розвитку національної економіки не є прагматичними. У реальній практиці функціонує велика кількість корупційних схем, облаштувань, пірамід, що не визнаються кримінальними, а правове поле і конкретні нормативно-правові регулятори формуються без наукового забезпечення їх системних переваг і недоліків. Логіка цього твердження проста. Якщо б регулятори розвитку економічних систем були активними і ефективними, то такого рівня корупції, «тіньової економіки», безкарності досягти було б неможливо. І тут, на жаль, мова не йде про недостатність наукових досліджень в економіці, зменшення обсягів фінансування наукового пошуку. Дані статистики свідчать про зворотне. Обсяг фінансування науково-дослідних робіт з проблеми розвитку економіки за всіма джерелами зріс за останнє десятиріччя (2001-2012 р.р.) майже у 5 разів і складав на 2011 рік понад 1 млрд. грн. Чисельність науковців, які проводять дослідження у сфері економіки зросла за цей же період у 3 рази. З останні десяти років чисельність докторів економічних наук збільшилася на 812 осіб, а кандидатів наук – більше ніж на 8000 осіб. Щорічна кількість захисту докторських дисертацій зросла у 3 рази, а кандидатських – у 2,5 рази.

Чисельність науковців, які зайняті безпосередньо у сфері державного та корпоративного управління 38% загальної чисельності персоналу. Практично всі департаменти міністерств і відомств економічного спрямування, економічні інститути державного управління та місцевого самоврядування очолюють керівники з науковими ступенями кандидата і доктора економічних наук.

Разом з тим, з причин необґрунтованості управлінських рішень, недоліків у планування та прогнозуванні визнано Рахунковою палатою України майже 10% неефективного використання бюджетних коштів, що рівнозначно 8 млрд. грн у 2009 році і 10 млрд. грн у 2010 році. Це також є свідченням відсутності якісного наукового забезпечення бюджетного процесу на всіх рівнях. Предметом політичного піару стала система державної закупівлі, формування і реалізація приватизаційних програм, рефінансування банків і т.п.

Викладення основного матеріалу. Процеси економічного управління постійно ускладнюються на всіх ієрархічних рівнях і за всіма секторами національної економіки. З цієї причини зменшується ділова привабливість України. Переважаюча частина зарубіжних експертів вказує на високий ризик ділової співпраці саме з причин непрозорості та надмірного втручання державних і місцевих органів влади у діяльність бізнес-структур. За оцінками експертів Світового банку витрати часу на дотримання податкового законодавства в Україні у 10 разів більше ніж у Новій Зеландії, у 5 разів більше ніж у США і навіть у 2 рази більше ніж у Росії. Для підприємців податковий менеджмент забирає майже 70% часу роботи

управлінського персоналу. Названі проблеми є свідченням низької наукової культури економічного управління в Україні. Якщо до цього додати постійну ротацию керівників виконавчої ланки, то досягти високої якості управління надто складно. За час незалежності України така ротация відбулася 18 разів.

В Україні триває перманентний процес зміни векторів економічного реформування без фіксації стержневого шляху, відхід від якого означав би зраду національних ідеалів економічного процесу. Бутофорія теоретичних тлумачень, які практично не реалізуються, призводить до втрати довіри щодо ефективності та доцільності навіть прагматичних реформ. Напрацьовані програми, які розглядалися у різні періоди за всі роки незалежності так і не стали стержневими. Проте поглибилося суспільне розшарування, практично втрачені пріоритети промислового та аграрного секторів економіки, суттєво зріс зовнішній борг та ін.

Найбільш ґрунтовного наукового забезпечення вимагають нормативно-правові регулятори економічних процесів від конституційних положень до інструкцій і вказівок, що регламентують діяльність найнижчих ланок національної економіки. Їх дієвість, зрозумілість, доказовість, ефективність мають мобілізувати роль і гарантувати паритетність інтересів. Будь-які зміни і поправки до них повинні мати превентивну дію у досягненні глобальної мети. Разом з тим, саме недосконалість нормативно-правових регуляторів та механізмів їх застосування подовжують безкарність та корупцію. Дані спеціальних обстежень показують, що за останні п'ять років майже 95% платників податку допускають порушення податкового обліку і звітності, більше 90% бюджетних установ допускають зловживання у цільовому використанні бюджетних коштів. За непрозорими схемами відбуваються тендерні процедури. Масштаби виявлених контролюючими фінансовими органами, митною службою, правоохоронними структурами зловживань є вражаючими. Вони часто оприлюднюються цими структурами і мають суспільний резонанс. Проте через недосконалість нормативно-правової бази розкриття і правова оцінка виявлених порушень суттєво нівелюється. В середньому лише 20-25% порушень засуджується. Цю проблему, на наш погляд, слід вирішувати першочергово. За кожними законопроектом слід проводити глибоку незалежну наукову експертизу не менше ніж у 4-5 наукових центрах країни. Її слід зробити гласною з відповідними оцінками заслуг авторів. Разом з тим, досконалою і максимально публічною має бути процедура правового захисту та осудження економічної злочинності. Важливим і своєчасним є прийняття Закону України "Про доступ до публічної інформації" за яким можна оперативно отримати доступну інформацію про діяльність державних і місцевих органів влади.

Інформаційна прозорість дозволить активізувати науковий пошук на програмних та ініціативних засадах із високим рівнем аргументації та доведення. Причому на сьогоднішній день менш актуально стоїть питання фінансування фундаментальних економічних досліджень через мережу спеціалізованих науково-дослідних інститутів. Фінансова підтримка і державна протекція наукового забезпечення програм і проектів розвитку корпоративного сектору економіки і малого бізнесу через мережу наукових центрів і наукових шкіл дозволить більш продуктивно реалізувати існуючий науковий доробок та зумовити більш цілеспрямовано науковий пошук названих структур. Без особливого

фінансового навантаження на національний бюджет могла б функціонувати координаційна рада щодо актуалізації наукових досліджень стратегічного і тактичного вимірів.

Діюча практика визнання результатів впровадження у практику наукових рекомендацій вчених не витримує критики, оскільки сумарний економічний ефект задекларованого їх впровадження за рік у декілька разів перевищує новостворений національний дохід не говорячи вже про побічну ефективність – соціально, екологічну, морально-етичну і т.п. Очевидно, що від такої практики слід відмовитися. Віддача має бути абсолютно реальною, а науковий результат – це новий крок до пізнання істини. До завдань такої координаційної ради слід віднести напрацювання перспективних актуальних напрямків (тематика) наукового пошуку, які б мали суспільний резонанс і визнання. Зрозуміло, що ними не може обмежуватися ініціатива вчених щодо пріоритетів своєї наукової діяльності. Під егідою цієї координаційної ради може видаватися бюлетень про діяльність наукових центрів та наукових шкіл за всіма аспектами наукового забезпечення розвитку національної економіки, часового, просторового, інфраструктурного та інших вимірів. Публічна інформація про діяльність наукових центрів і шкіл та зазначена і підтверджена фінансовими департаментами ефективність впроваджених наукових розробок може дати поштовх до реальних і суспільно визнаних наукових досліджень зміцнюючи авторитет вітчизняної економічної науки в цілому і доробку окремих вчених.

Визнання результатів наукового пошуку здійснюється також через оприлюднення своїх досліджень у наукових та інших виданнях. Саме через обговорення і рецензування наукових монографій, звітів, статей, доповідей можна оцінити науковий статус, новизну, оригінальність ідей, рівень доказовості висновків та пропозицій вченого. Часто такі дискусії мають суспільний резонанс, не політизуються і є корисними для прогресу економічної науки і практики. Проте, як показують спеціальні обстеження (системний моніторинг та анкетування) такі інноваційні публікації є виключенням із загального правила і складають не більше 5% загального обсягу. Переважаюча частина публікацій мають характер предметної систематизації, узагальнення світового та вітчизняного досвіду і критики поглядів. Безперечно це необхідна, але недостатня умова наукової новизни. Такі наукові навички є визнанням магістерського рівня або доктора філософії (PhD). Для визнання наукового рівня фундаментальних досліджень та статусу доктора економічних наук цього замало. Такі наукові результати характеризуються абсолютною новизною у пізнанні істини за теоретичними, методологічними і організаційними доробками. Для оцінки заслуг авторів необхідна широка фахова дискусія на міжнародних конференціях, симпозіумах, наукових читаннях за участю провідних фахівців у даній галузі знань. Слід визначити обмежене коло найбільш авторитетних видань у яких авторські публікації є обов'язковими, оскільки мають високий статус фахового рецензування. Викликає сумнів авторський доробок, коли за один рік виходить 4-5 монографій вчених, які у цей же час перебувають на державній службі. Такі факти є непоодинокі. Трудомісткість написання такої кількості новітніх видань з оцінками економічного середовища, явищ і процесів може бути під силу цілим науково-дослідним інститутам. Та і сама лише кількість публікацій не виражає якості наукового доробку і визнання цінності у прогресі економічної науки. Однією із вагомих причин такого стану є формальне рецензування наукових видань з боку провідних вчених. Очевидно, що слід налагодити систему додаткового незалежного рецензування, що забезпечуватиметься відповідними стимулами і відповідальністю. Авторитет рецензії слід прирівняти до визнання публікації будь-якого рівня.

Не можна прирівнювати до наукового видання монографії, навчальні посібники та інші публікації у яких переважно реферуються нормативні акти із вільним

тлумаченням їх змісту. Що часто є предметом гострих дискусій у теорії, проблемою практичного використання в управлінні та у навчальних цілях. Така ситуація є найбільш поширеною у виданнях з проблем оподаткування, бухгалтерського обліку і звітності, зовнішньоекономічної діяльності і інших. У роботах багатьох вчених саме нормативне тлумачення економічних категорій, процесів визначається як єдино правильне, хоча воно є суперечливим з позицій економічної теорії, філософії економічних знань та теорії систем. Наукове видання визнається за глибиною теоретичних узагальнень, методологічних підходів, практичної апробації з конкретними доведеннями і аргументаціями. Всі інші публікації можна визнавати як методичні розробки певного практичного чи навчального спрямування.

В Україні сформувалася надмірна кількість ліцензованих економічних видань у більшості з яких допускаються будь-які публікації за відповідну оплату видавничих послуг. Така комерціалізація наукових видань призводить до зниження якості наукової продукції при суттєвому зростанні кількості публікацій вченими. Проведені нами обстеження показують, що коли при захисті дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у 1980-1990 р.р. кожен покушувач мав 3-4 публікації, то у 2005-2010 р.р. в Україні в середньому при захисті подається 15-18 друкованих видань. Ступінь їх науковості у переважній більшості є недостатньою. На нашу думку, слід провести переатестацію наукових економічних видань, значно посилити вимоги до наукової складової публікації, до процесу їх рецензування та до складу редакційних колегій. Редакційні колегії слід комплектувати із провідних вчених що мають визнаний вагомий науковий доробок та у кількості не менше 20-30 осіб певного наукового центру чи наукової школи. Підвищення вимогливості до якості публікацій може бути поштовхом до зростання наукового рівня досліджень, досягнення їх високої доказовості і вагомості.

Найвищий рівень науковості мають економічні розробки, які подаються при захисті дисертаційних робіт та при здобутті наукових грантів. Разом з тим, за останні роки відзначається тенденція до зниження якості таких робіт та формального визнання заслуг науковців. З одного боку це недосконалий механізм наукової атестації, а з іншого – різнопланове тлумачення наукової новизни, наукових пріоритетів та кваліфікаційних вимог. Намагання регламентувати визнання наукової цінності приносить лише шкоду. Критерії наукового прогресу, інноваційності процесів всесторонньо обумовлюються у класичній теорії наукового пізнання і можуть визнаватися лише фаховими експертами теоретиками та вимірними результатами практичної апробації (впровадження). Регламентувати слід лише процедури наукового визнання, налагодивши при цьому ефективний контроль їх дотримання, а не змістові характеристики наукової розробки.

При цьому слід відмітити, що ці змістові характеристики також позиціонуються неоднозначно. Не претендуючи на вичерпність тлумачення своєї позиції зауважимо, що наукову результативність економічних досліджень слід розглядати у трьох площинах: теоретичній, методологічній та організаційній. Теоретичний доробок не можна зводити до узагальнення лише набутого досвіду, систематизації наукових положень, порівняльних характеристик та інше, які є тільки аргументацією до інноваційних пропозицій щодо змісту чи розширення предметної області тої чи іншої галузі економічних знань. Недостатніми у визнанні теоретичного доробку є також застосування прогресивного інструментарію управління, оптимальної структуризації економічних систем, введення нового категоріального апарату, доведення функціонального зв'язку та інших теоретичних напрацювань. Визнання новизни у теорії економічних явищ і процесів є найскладнішими і у прикладних галузях наукових економічних знань (фінанси, ціноутворення, контроль, аудит і т.п.). Вона позиціонується так дуже рідко. Частіше її прояв

відбувається на стику предметних областей, коли методологічний інструментарій однієї галузі знань застосовується в іншій.

Найбільш результативним у характеристиках наукової новизни є методологічний підхід, коли пропонуються і аргументуються нові методики економічного управління, новий інструментарій виконання функціональної ролі тої чи іншої галузі наукових знань, інноваційні моделі та алгоритми розв'язку економічних задач і т.п. Базуючись на розвинутій теорії економічних процесів та враховуючи динамізм і інерцію зміни економічного середовища визначається нова, більш прогресивна конструкція економічних інструментів, області та специфіка їх застосування у конкретних сферах національної та світової економіки. Враховуючи меркантилізм та невизначеність поведінки суб'єктів ринкової економіки, методологічні підходи та методичний апарат повинні мати високу ступінь доказовості, аргументації та визнання переваг і ризику досягнення кінцевої мети. У цьому контексті пріоритет слід надавати економіко-математичному моделюванню, теорії ймовірності, кластерному аналізу, економетрії і т.п., що дозволить визначити інформаційну модель поведінки економічної системи, яка максимально наближена до реальних ситуацій. Разом з тим, така методична база має бути максимально простою у користуванні і економічною з позицій її практичного застосування. Часто для надання інноваційності елементарні методики ускладнюються термінологічно (частіше з використанням іноземних термінів), або передбачають застосування ускладнених алгоритмів характеристики функціонального зв'язку. Трудомісткість використання такого методичного інструментарію є причиною зниження зацікавленості до нього з боку користувачів. Тобто самі доведення досконалості методичного інструментарію управління економікою повинні мати всесторонню доказовість, будуватись на засадах системного підходу, а він має бути максимально простим у користуванні.

У сучасних так званих інноваційних методичних розробках найбільш поширеним є привнесення зарубіжних підходів з апроксимацією на національну специфіку і ментальність. Часто технічний переклад іноземної термінологічної сутності спотворює їх реальний зміст у конкретних умовах національної ментальності. Тривалими є дискусії відносно адекватності розуміння управлінського обліку і менеджмент екаунтінгу, планування і контролінгу, фінансової політики і оподаткування та ін. Більш корисним, на нашу думку, може бути методичний інструментарій, що враховує національний менталітет економічного мислення і адаптований до міжнародних стандартів визнання та оцінки економічних явищ і процесів, механізмів їх проектування, регулювання і контролю.

Поза всяким сумнівом науковим є результат, який пов'язаний із вдосконаленням організації економічних

систем та процесів управління ними. Доцільна і науково виважена структуризація економічних систем будь-якого рівня і національної економіки в цілому та побудова ефективних систем державного управління і корпоративного менеджменту є актуальною проблемою сьогодення. Проте, тривалий час цей процес більше політизується ніж реалізується на відповідних наукових засадах. Пріоритетною, особливо при зміні політичного керівництва, є постановка питання про оптимізацію апарату державного економічного управління. Його вирішення, як правило передбачає скорочення чисельності зайнятих в управлінні на 20 або 30 відсотків. Визначеність таких параметрів приймається без доведення. Проте, наслідки їх реалізації є абсолютно протилежними – після оголошеного скорочення фактично цей же апарат зростає у вищезазначених пропорціях. Поза увагою залишається наукове обґрунтування економічності роботи апарату державного управління. Разом з тим, обстеження, які провела Рахункова палата України показують, що 40-45% цього апарату працює лише за вказівками, без будь-якого креативу. У рамках корпоративного управління і приватного менеджменту ці проблеми стоять не так гостро, проте більш продуктивним стає їх економічне управління при застосуванні інформаційних технологій і систем. Процес інформатизації досяг такого рівня, що при гарантуванні відповідної інформаційної безпеки продуктивність економічного управління може зрости у декілька разів. Тому інноваційність такого управління можна розглядати лише у середовищі його максимальної автоматизації на базі комп'ютерних технологій і систем.

У прикладних галузях економічної науки може створюватися наукове забезпечення реалізації специфічних задач (банківської справи, оподаткування, інвестування, операційного менеджменту і т.п.) адекватно до запиту користувачів у тактичному і стратегічному планах, за різноманітними структурними вимірами та параметрами системності тощо. Без такого забезпечення усі наміри щодо створення середовища цивілізованого бізнесу, реалізації національних реформ, міжнародної інтеграції є приреченими.

МНИХ Євген Володимирович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансового аналізу і контролю Київського Національного Торговельно-Економічного Університету.

Надійшла до редакції: 11.04.12 р.